

УДК 821.161.2-321.6.09"191/193"Т.Бордуляк

ТЕМА ВІЙНИ У ТВОРАХ ТИМОФІЯ БОРДУЛЯКА

Михайло ГНАТЮК

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000*

Проаналізовано твори Тимофія Бордуляка про події Першої Світової війни, віднайденні в останні роки оповідання «Татаре», «Батюшка Спиридіон», «Варочка», «Молитвенник» по-новому представили події світової бойні 1914–1918 років; згадані твори насажені справжнім інтернаціоналізмом, пафосом несприйняття подій війни. Своїми воєнними оповіданнями Т. Бордуляк увійшов до когорти найвидатніших представників психологічної прози початку ХХ століття в Україні.

Ключові слова: воєнні оповідання, психологічна проза, інтернаціоналізм у літературі, європейський контекст української прози про війну.

Творчість Тимофія Бордуляка – письменника, священника, громадського діяча, започаткована ще у кінці ХІХ століття, мала різні за змістом та формулюванням оцінки. З одного боку, сам Іван Франко високо оцінював перші кроки письменника у літературі, а з другого – критикував їх за іноді нескладні сюжети, позбавлені виразності і простоти. «Праці Тимофія Бордуляка, видані окремою книжкою, не виправдали сподівань, висловлених про них “Літературно-науковим вістником”»; у них примітивний сюжет, мова позбавлена виразності і чистоти, що зараз вимагається від кожного письменника, до того ж персонажі змальовано поверхово» [3, с. 16].

Зрозуміло І. Франко, ставлячи у ЛНВ високі вимоги до перших творів письменника (1898) чекав від нього нових художніх відкриттів, а поза тим не завжди письменникові це вдалося. Іноді манера письменника мала ознаки розповіді ще з попереднього часу. Цілком слушно зазначив сучасний літературознавець Михайло Шалата: «Манера ж Т. Бордуляка-прозаїка лишилася на рівні традицій української класичної прози середини ХІХ століття – прози чітких моральних орієнтирів, яка хвилює передусім глибиною почуттів, захоплює цікавим змістом, а не формою» [4, с. 8].

І справді низка творів письменника, які особливо хвилювали своєю переконливістю, небуденним змістом, іноді визначалися невикінченістю форми (образна система, мова, надто прямолінійне використання художніх засобів).

Натомість Сергій Єфремов, оцінюючи твори письменника, у своїй «Історії українського письменства» писав, що «люблячою рукою псує Бордуляк

повсякчасне горе і скупі радощі галицького селянина, без зайвої сентиментальности та підсолодженого тону...це письменник селянської праці, яку вміє справді опоетизувати і знайти в ній моменти високого морального і художнього задоволення» [2, с. 213].

Як письменник Т. Бордуляк проходив еволюцію від перших скромних оповідань з нескладним сюжетом до психологічних оповідань початку ХХ століття.

Сьогодні для нас особливо хвилюючими є твори Т. Бордуляка, присвячені подіям Першої світової війни, які самому письменникові довелося пережити на становищі пароха церкви у подільському Великому Ходачкові, недалеко від Тернополя.

Віднайдені недавно внуками письменника Тимофієм і Нестором Бордуляками оповідання «Татари», «Батюшка Спиридін», «Варочка», «Молитвенник» передають ті страждання, які довелося пережити самому Т. Бордулякові. З творами Василя Стефаніка «Пістунка», «Гріх», «Сини», «Діточа пригода», Осипа Маковея «Кроваве поле», Марка Черемшини «Село вигибає», Богдана Лепкого «Папері є?», Катрі Гриневичевої «Непоборні», Степана Васильченка «Чорні маки», Осипа Турянського «Поза межами болю» вони складають своєрідну трагічну антологію про події світової бойні, яка так повно прокотилася по українській землі і принесла стільки горя нашому народові.

Оповідання Т. Бордуляка у цьому переліку хвилюють передусім безпосередністю викладу, наочністю картин воєнних подій.

Можемо стверджувати, що у творах про Першу світову війну Т. Бордуляк позбувся невиразності мови, поверхового змалювання персонажів, характерних для ранніх його оповідань, за що справедливо критикував письменника І. Франко.

Для письменника воєнні поезії це не тільки причина тяжкого становища українського селянства, а картина вступу російського війська до Великого Ходачкова, яку Т. Бордуляк передав досить промовисто: «Ішов полк за полком, піхота, кавалерія, артилерія, їхали гармати, їхали ящики з амуніцією, їхали фіри з харчами, авта, велосипеди, все напереміну, як в калейдоскопі. Люди з села вибігали на дорогу, ставали край гостинця і дивилися з зачудуванням, бо ще такого дива не бачили... Генерали, полковники, майори і вся вища старшина їдуть на штатних конях, а салдати під проводом офіцерів їдуть лавою, гарні хлопці, як дубчаки здорові, вигодовані, кождий в новім мундирі, шойно з голки, всі перемовляються добре і бадьоро, до дівчат весело всміхаються і моргають, їдуть все дальше і дальше» [1, с. 131].

Справжній інтернаціоналізм виявив сільський священик Т. Бордуляк у описі татар, що як солдати російської окупаційної армії опинилися на приходстві у Великому Ходачкові. З розмови з татарами отець Бордуляк дізнається, що навіть татари, як національна меншина у Росії мають у школі один урок татарської мови. «І тут я поневолі затиснув зуби і подумав собі: о що за подла, яка лайдацька царська політика!..То навіть татаре мають один день в тиждень, коли їм вільно вчитися по-татарськи, а нам, українцям, ані одного дня, ані одної години не вільно вчитися по-українськи... Чекай царю, може, прийде час незадовога, коли і

ти, і твої дорадники заперете носами в землю і відпокутуєте за всі ваші лайдацтва, за всі наші кривди!» [1, с. 147].

Війна набагато швидше, ніж мирний час, зближує людей, робить їх щирішими, співчутливішими до чужого горя: «Не раз я думав собі: не судилося мені подорожувати по широкім світі і пізнавати світ і людей, там ось тепер ціла Росія приходить до моєї хати, для того треба се використати і чогось навчитися. Справді я багато навчився, пізнав багато людей, і все в своїй хаті... я пізнав родовитих москалів майже зі всіх європейських губерній, сибіряків, українців, поляків, литовців, латишів, естонців, грузинів, жидів, чукотців, татарів, усі вони були в моїй хаті, зі мною розмовляли» [1, с. 149].

І хоча татари моляться до аллаха, вони на відміну від різних релігійних фанатів, шанують і християнські цінності: «І я їм став оповідати, хто ся гарна "бариня з ребйонком" на руках, хто отсе дитятко і для чого вона називається Матір Божа; я їм сказав далше, що она не тільки є Матір Божа, але що Бог дав її за матір для всіх людей, навіть для них, для татарів, і що до неї моляться всі люди на світі, і що они також можуть до неї молитися о поміч... Потім я взяв образок з Ісусом Христом розп'ятим і знов їм пояснив, що треба знати про той хрест і про Ісуса Христа розп'ятого, про Сина Божого. І про святого Миколу я сказав кілька слів і заохотив їх, щоби вони сміливо молилися до Матері Божої з "ребйонком" на руках і до Божого Сина, на хресті розп'ятого, і до святого Миколи, а Бог вже буде знати, як з ними поступити...» [1, с. 152].

Такою ж любов'ю до людини пройняті і сторінки повісті, присвячені описові тяжкої праці лікаря-хірурга австро-угорської армії, високоосвіченої людини, начитаного у світовій літературі, а при тому – великого ворога війни. «Називав війну таким "necessarium", ніколи не хотів вірити, що прийде час, коли війни вже зовсім і ніколи не буде. Я чув, як ти говорив, що хотя й кожда війна лишає по собі найгірші наслідки, то люди на се не зважають і далше воюють... А вже теперішня війна світова, говорив він, поставить по собі найгірші наслідки, і то не тільки для побіденого, але також для побідників, і взагалі цілого світа.» [1, с. 163].

Наочні картини смерті на війні доповнені у Т. Бордуляка роздумами над трагедією багатьох народів і рас. Безглузда смерть пораненого татарина Ібрагіма доповнено роздумами про ненаситні інтереси правителів, що задумали цю світову катастрофу. Тяжко Ібрагім відповідав на різні питання священника і нічого не хотів їсти. «Часом я прийшов до нього, і меніздавалося, що він спить. Тоді я не говорив нічого, тільки сідав, і глядів на нього, і думав тяжкі думи. "Ой, – гадаю собі, – що то значить війна, яке безглуздя, яка підлість! Ось бідного нікому нічого не винного чоловіка виганяють з дому, женуть сотні, тисячі миль у чужий край, і там беруть і его забивають, і він умирає... І нащо, і за кого він умирає, і за яку ідею?.. І таких людей гинуть сотні тисячів і мільйони! Там вдома про него щодня говорять, очікують його і старі родичі, і жінка, і малі діти, виглядають за ним щодня, щогодини, а він ось тут лежить, тисячу миль далеко від дому і умирає. То щось страшне...» [1, с.167–168].

Яку роль відіграють військові капітани у цій страшній бойні? Вони хоч трохи зменшують моральні страждання вояків. Роль такого Спиридїона Винника – священика з Поділля з-за Збруча досить значна. А основне, що Т. Бордуляк говорив про роль духовенства для українців-солдатів російської армії. Одним монологом автор може передати значні факти, що стосуються соборності українців, які живуть по обидва боки Збруча. Українська національна свідомість живе серед наддніпрянського духовенства: «...Отче, у нас всюди на цілім Поділлі українство тримається досить добре, і ви не журіться занадто долею України і тим, що дехто з українців страху ради юдейськи говорить по-московськи... Вірите мені отче, що дух українства не погас, але він всюди жевріє, як Україна довга і широка, і ще ось-ось – і прийде час, і стане Україна, і враги адові її не преодоліють.» [1, с. 171]. Автор не знає про долю отця Спиридїона на війні, але спогад про нього залишився в автора на довгі роки життя.

Особливо хвилююча розповідь, яку веде Т. Бордуляк в оповіданні «Варочка». Українець, простий солдат російської армії, залишив свою дівчину Варочку на Батьківщині. І ось постоялець у отця Тимотея у дочці священика бачить свою дівчину. Солдат кидається на священика, «обіймає обома руками і зі всієї сили зачинає мене притискати до себе, обіймає мене, і зі всієї сили зачинає мене притискати до себе, і цілує мене, і при тім голосно викрикує: ‘Варочка! Моя ти Варочко! І де ж ти тут взялася, моя голубонько, моя зіронько ясна’...» [1, с. 184].

Доброзичливість і щирість солдатів-наддніпрянців особливо вражає отця Тимотея. Шофер Панас подарував отцеві баранову шапку: «Ось, пане господарю, – говорив він дуже приязно, – прийміть від мене на пам’ятку отсю шапку. То правдива козацька, в таких шапках ходило наше славне козацтво, а тепер у нас такі шапки носять військові люди, і цивільні, і селяни, – она є тепла, вигідна, легка і кожному служить до лиця...» [1, с. 203].

А найважливіше, що Панас бачить майбутнє України після закінчення війни. «А як війна скінчиться, то я до вас навідаюся, як тільки буду живий, – щоби з самого кінця світа... І тоді ми вже не будемо поневоленими, не будемо пониженими, але вольними людьми, і наша Україна буде вільна, – так всі кажуть.» [1, с. 203 – 204]. Війна несе нещастя, горе великій кількості людей, але вона несе єдність людей, які виходять з цієї м’ясорубки. Війна скінчилася... «І пішли дні за днями, часи за часами... І ми все згадували наших знайомих приятелів з-над Дніпра-Славутича – і шофера Панаса Савенка, і Кирила Сологуба, і згадували Варочку. Ми їх[ні] світлини вставили в рамочки за скло і повісили на стіні під образами, і все на них дивилися, і як живих мали перед собою» [1, с. 207].

Для Бордуляка-письменника особливого значення набувало Слово Боже, яке на війні стало прихистком для бідних і принижених. Солдат російської армії Семен Чорленко так захопився читанням Молитвенника. Читання Слова Божого цілком змінило особу людини: «Ах, тіточко, не гнівайтесь на мене, що я взяв отсю книжку без вашого дозволу, та й став читати, та й читав аж до самого полудня... Она лежала на вікні, і я взяв її до рук ось так, із самої цікавості – щоби побачити, що там є цікавого. Та як став її читати, та й, Господи Боже, – а се

самі Господні слова, – за все забув, за цілий світ забув, і, здається, читав би її як день, отак і ніч, і не хотів би нічого, ні їсти, ні жити, ні спати...» [1, с. 213].

Іноді Т. Бордуляк вдавався до доброго публіцистичного слова, намагаючись викласти свої думки про роль Слова Божого у житті людини: «От і я беру свій Молитвенник і молюся до Бога за свого сина, боголюбивого українського воїна, і за всіх наших героїв, які поклали голови свої за Україну... І за живих молю, і за всю Україну. Щоби Бог просвітив нам розум небесним світлом, щоби нам дав взаємну любов, єдність і згоду, щоби ми всі, як оден муж, ішли до спільної мети, а Бог допоможе...» [1, с. 231].

Великий гуманіст, священник, першокласний прозаїк залишив значний слід в українській літературі початку ХХ століття. Нашому літературознавству варто позбуватися стереотипів про слабкий талант Т. Бордуляка.

Кращі твори письменника увійшли до золотого фонду української літератури. А оповідання про Першу Світову війну є знаковими художніми полотнами у європейській літературі.

Список використаної літератури

1. *Бордуляк Т.* Татарє / Т. Бордуляк // Бордуляк Т. Невідомі твори. – Львів : ПАІС, 2010. – 428 с.
2. *Єфремов С.* Історія українського письменства: у 2-х т. / С. Єфремов – Т. 2. 4-е вид.. / С. Єфремов. – Київ; Ляйпціг, 1919. – 495 с.
3. *Франко І.* Українська література за 1899 рік / І. Франко // Зібрання творів: у 50 т., – Т. 35 / І. Франко – К., 1982. – 517 с.
4. *Шалата М.* До скарбниці української літературної класики / М. Шалата // Бордуляк Т. Г. Невідомі твори / Т. Бордуляк. – Львів : ПАІС, 2010. – С. 3 – 36.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2013

Прийнята до друку 26.04.2013

THE THEME OF THE WAR IN TYMOPHIY BORDULYAK'S WORKS.

Mykhailo HNATYK

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universitets'ka str., 1/309, Lviv, Ukraine, 79000*

The author analyses Tymophiy Bordulyak's works about the events of the World War I. Found in recent years short stories «Tatare», «Father Spyrydion», «Varochka», «Prayer Book» reveal new story line of the world massacre in 1914 – 1918; the short stories are inspired with true internationalism and pathos of the war repulsion. Thus, war short stories lead T. Bordulyak to the group of the most prominent representatives of psychological prose of the XX century in Ukraine.

Key words: war stories, psychological prose, internationalism in literature, European context in Ukrainian war prose.

ТЕМА ВОЙНЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ТИМОТЕЯ БОРДУЛЯКА
Михаил ГНАТЮК

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
Ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000*

Проанализировано четыре рассказа Т. Бордуляка («Татаре»), Батюшка Спиридион», «Варочка», «Молитвенник»), в которых автор рисует широкую картину Первой мировой войны, которая прокотилась Украине и оставила тяжелый след в душах людей. Своими военными рассказами Т. Бордуляк вошел в золотой фонд украинской антивоенной прозы.

Ключевые слова: военные рассказы, психологическая проза, интернационализм в литературе, европейский контекст украинской прозы о войне.

